

religija i ruralni ambijent

ljudevit plačko
institut za društvena
istraživanja
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, jugoslavija

Promjene koje se događaju u selu nužno mijenjaju dimenzije religije i religioznosti. Tehnološki napredak, promjene u obiteljskim funkcijama, životni standard, napredak znanosti i povećanje naobrazbe ostavlja tragove u načinu mišljenja i ponašanja ljudi, pa i u načinu njihove religioznosti.

Zahvaćene tim napretkom, neke su institucionalizirane religije započele proces prilagodavanja. Budući da se ruralni ambijenti u koje je trebalo unižeti religijske promjene nisu nalazili na istom stupnju tehnološkog i društvenog razvoja, to su i reakcije tih sredina na novosti u području religije bile različite.

Napredna ruralna sredina nije bila zadovoljna ponuđenim promjenama, tražeći da se religijska shvaćanja i religijski stavovi potpunoma prilagode dostignutom stupnju tehnološkog i društvenog razvitka. Srednje razvijena ruralna sredina primila je uvedene promjene bez većih trzavica i napetosti; »bunili« su se samo pojedinci. Nasuprot tome, nerazvijena ruralne sredine redovito se »obranaški« postavljaju prema novostima na području religije, jer u tim promjenama vide opasnost ne samo za svoju tradicionalnu religiju i religioznost nego uopće za svoje ustaljene društvene odnose i društvene norme ponašanja.

primljeno studenoga 1981.

63 rasprave

Može se ustvrditi da ne postoji ni jedna karakteristika ni globalnog društva, niti bilo kojeg njegova segmenta, koja ne bi barem posredno utjecala na religiju i na religioznost stanovništva. Jedna od osnovnih karakteristika današnjeg sela jesu brze i nagle promjene koje onda na svoj način utječu i na promjenu religije i religioznosti. Procesi koji su iza drugog svjetskog rata zahvatili selo unijeli su u ruralni ambijent nemir. Nov način proizvodnje poljoprivrednih i drugih proizvoda donio je sa sobom promjene u načinu života, mišljenja i ponašanja. Došlo je do naglih promjena u obiteljskom životu koji je »do nedavno« bio osnovna stanica i najvažnije mjesto proživljavanja, ostvarivanja i prenošenja tradicionalnih vrednota i normi u društvu. Uvođenjem tehnologije u poljoprivredna gospodarstva naglašava se vrijednost racionalnosti poslovanja pred tradicijom, čime se ruši princip da je tradicija vrhovna norma i vrhovna vrijednost u obitelji. A u svim velikim religijama vrijednost je tradicije posebice naglašena.

Odlazak na rad u gradove brzo smanjuje društvenu kontrolu ponašanja na selu. Posljedice toga jesu promjene u ponašanju pojedini

naca, što naročito vrijedi za religiozno ponašanje. Zbog promjene mentaliteta i zbog promjene načina života obitelj prestaje biti osnovni činilac socijalizacije (prenošenja modela mišljenja, ponašanja i sistema vrijednosti), a to je veliki minus za religiju i za religioznost, jer se religijske ideje i norme velikim dijelom prenose odgojnom ulogom obitelji.¹

Viši životni standard kao izraz materijalnih mogućnosti u domaćinstvima sela, mijenja njihove vrijednosne i normativne sisteme i modele mišljenja. »Imati više« i »živjeti udobnije« postaje odjednom tako velika vrijednost za većinu stanovnika sela (i ne samo sela), da se zbog nje žrtvuju i vrednote u obiteljskom, društvenom i religijskom području, koje se prije ne bi nikada napuštale.

U tradicionalnom ruralnom ambijentu u sferu religije spadaju često i one tvrdnje koje po svojoj naravi spadaju u područje znanosti. Razvojem znanosti i naobrazbe, te napretkom u tumačenju složenih prirodnih fenomena i historijskih činjenica, religija nužno gubi neke svoje tradicionalne sadržaje.

Tehnološki napredak nastoji razbiti stare oblike i organizaciju društva i uvjetuje neprestane promjene u društvu. Ipak, tehnološki se napredak događa u određenom historijskom kontekstu i on ne djeluje automatski u smislu većeg oslobođenja čovjeka. Uvjetuje li tehnološki napredak još veću otuđenost čovjeka, onda će on imati sličan utjecaj i na području religije i religioznosti, tj. i u religiji će, posredno ili neposredno, utjecati na povećanje otuđujućih elemenata. Povećanje ili smanjenje otuđenosti redovito se zbiva paralelno na svim područjima ljudskog života, što ipak ne znači jednakim intenzitetom. Religija i religioznost nisu i ne mogu biti iznimke od općih tendencija društvenog razvitka. Religija nosi na sebi pečat društva.

II

Reakciju institucionaliziranih religija u ruralnom ambijentu moguće je shematski promatrati kroz tri tipična slučaja:

1. razvijen ruralni ambijent,
2. srednje razvijeni ruralni ambijent,
3. slabo razvijeni ruralni ambijent.

razvijen ruralni ambijent

U tehnološki i društveno razvijenim ruralnim sredinama u kojima nije dolazilo do postupnog prilagođavanja vjerskih ideja i normi koje bi odgovarale stupnju tehnološkog, obrazovnog i općeg kulturnog razvitka sela, napetost je između općedruštvenog i vjerskog uvijek velika, iako to nije tako vidljivo.

1) Usp. Štefica Bahtijarević — Srđan Vrcan: **Religiozno ponašanje**. Zagreb, Institut za društvena istraživanja. 1975. I. str. 106.

Pogledajmo to na primjeru Holandije. Katolici Holandije su zbog svog historijskog razvoja i društvenog položaja bili prisiljeni na jače držanje »tradicije« nego li je to bio slučaj u drugim razvijenim zemljama Evrope. Takva tradicionalna religioznost opet je na svoj način priječila postepeno prilagođivanje religije stanju do kojeg je došao znanstveni i društveni napredak. Takav tipično tradicionalni oblik religioznosti seoskih stanovnika u Holandiji bio je u velikom neskladu s drugim oblicima i načinima života još pedesetih i šezdesetih godina.²

Visoko mehanizirana poljoprivreda i razvijena industrija sa svojim imperativom racionalnosti i vlastite odgovornosti za izbor mehanizacije, za tehnologiju obrade... na području svakodnevnog života automatski zahtijeva drukčije stavove negoli su to bili tradicionalni u kojima je sva odgovornost za religiju ostavljena crkvenom autoritetu u punoj podložnosti. Novi stavovi o važnosti vlastite odgovornosti u svakodnevnom životu prenose se i na tradicionalno shvaćanje crkvenog vjerskog autoriteta, čije bi odluke trebalo prihvaćati gotovo bez ikakva razmišljanja. Ako pojedinac ipak misli te dođe do zaključaka suprotnih tradicionalnom crkvenom učenju, onda princip »da se vara on a ne tradicija« gubi nešto od svoje čvrstoće.

Katolička je crkva zamijetila neusklađenost između starih obrazaca mišljenja i vjerovanja te novih zahtjeva, pa je papa Ivan XXIII započeo »aggiornamento«, »ažuriranje«, koje je nastavio II Vatikanški sabor.³

Te i druge promjene srušile su sakrosanctnost koja se pridavala svim oblicima vjerskog mišljenja i svim vjerskim normama te izazvala suprotnu reakciju koja bi se mogla izraziti ovim riječima: kad se u vjerskoj doktrini mijenja jedno, zašto se ne bi moglo mijenjati i drugo (a za to, po mom mišljenju, postoje isto tako objektivni razlozi kao i za one prve promjene). Kao što je prije sve bilo jako važno tako se sada proširilo mišljenje da sve može biti manje važno i nevažno.

Na ekstremne reakcije rušenja svega starog javljaju se opet djelomično suprotne reakcije onog dijela koji se ne može složiti ni sa službenim promjenama a kamoli s onima koje imaju više privatni karakter. Takve se grupe zatvaraju u staru tradicionalnost zbog osjećaja sigurnosti i samoobrane.

Oscilacije između uvođenja novosti i zatvaranja u tradicionalnost polako se smiruju što se više usvaja princip relativnosti pojedinih

2) Jakob Josef Poeiz: »Gruppenisolierung, Kirchlichkeit u. Religiosität«. *Internationales Jahrbuch für Religionssoziologie*, Köln-Opladen, Westdeutscher Verlag, 1965, 1, str. 133 i dalje.

3) Ne navodeći druge zaključke ovog sabora spomenimo samo neke: Na Saboru je naglašena vlastita odgovornost na području religioznosti, mnogo je toga promijenjeno u vjerskim obredima uvođenjem narodnog jezika u bogoslužje što je šokantno djelovalo na tradicionalne ruralne sredine koje najveću važnost daju upravo vanjskim obredima. Zatim je i službeno s tako autoritativnog mjesta priznata relativnost u tumačenju događaja i izraza u Biblii.

vjerskih istina, normi i obreda. Tako se religioznost »stabilizira« na drugoj razini, »subjektivnoj«, gdje religioznost postaje stvar vlastita uvjerenja a ne autoritativnog određivanja.

Mnogi stanovnici napredne ruralne sredine ali tradicionalne religioznosti teško podnose takve »šokove« i ne mogu pravo odrediti kamo sada spadaju. Ne prihvaćaju više tradicionalnu religiju, a nisu još usvojili novu. Većina takvih tijekom vremena napušta iz svog vjerskog uvjerenja ono čemu se intimno protivi, kao i one norme vjerskog ponašanja za koje ne nalazi više opravdanja u novom sistemu vrednota te se samo djelomično identificira s određenom vjerskom zajednicom i samo djelomično participira u vjerskim obredima, a jedan dio takvih osoba gubi svijest o svojoj religioznosti.

srednje razvijeni ruralni ambijent

Drugi, relativno veći dio stanovnika ruralnog ambijenta donedavno je bio jako tradicionalno religiozan kao i oni koji su živjeli u relativno razvijenim seoskim sredinama. I njihova je religioznost imala karakteristike tradicionalne religioznosti. Promjene koje su zadesile takve krajeve nisu bile tako dugotrajne a ni tako intenzivne da bi bitno izmijenile strukturu ličnosti stanovnika prije negoli su neke institucionalne religije počele prihvaćati nove ideje i nove sisteme vrednota. U srednje razvijenom ruralnom ambijentu dogdale su se promjene i u tehnološkom, obrazovnom i kulturnom pogledu, kako pojedinaca tako i čitava društva, ali te promjene još nisu izazvale veći nesklad između novih znanstvenih spoznaja, novog načina proizvodnje, novih vrednota, s jedne i tradicionalne religioznosti, s druge strane. Upravo kada bi te napetosti bivale izraženije, religije su, već zbog pritiska gradskih i naprednijih ruralnih sredina, počele prihvaćati društveno uvjetovane promjene i uklapati ih u svoj teorijski sistem.

Tako ove ruralne sredine nisu doživjele veliku napetost upravo zbog toga što je na vrijeme prihvaćen princip osobne odgovornosti i na području religije, pa pojedinačno ili potpuno napuštanje pojedinih vjerskih istina postaje karakteristika religije i religioznosti naših i drugih srednje razvijenih ruralnih sredina.

Selektivno napuštanje pojedinih tvrdnji iz vjerskog učenja ili pojedinih normi religijskog ponašanja novi je mehanizam kojim se rješavaju napetosti između društvenog razvitka i religijskih stavova. Taj mehanizam omogućuje da u životu vjernika ne dolazi do većih napetosti između društveno prihvaćenih normi i znanstvenih spoznaja, s jedne, te vjerskog shvaćanja i vjerskih normi, s druge strane.

Pojedinac jednostavno ne prihvaća ona učenja koja mu se čine nevjerojatnima kao ni one tipično religijske norme koje po njegovu mišljenju nisu u skladu s urednim i normalnim međuljudskim odnosima. Kada pojedinac ne uspije uskladiti ta dva pogleda na svijet i ta dva vrijednosna i normativna sistema u jednu cjelinu, većinom se odlučuje da napusti religijsku istinu ili normu koju ne može uskladiti sa svojim mišljenjem. U svijesti stanovnika-vjernika i srednje razvijenog ruralnog ambijenta ono što je znanstveno i društveno

dobilo je prednost pred religijskim i crkvenim. To pokazuju redovita istraživanja u nas, u Španjolskoj, Portugalu, Poljskoj.⁴ Tako se npr. u nas već prije desetak godina mogao donijeti zaključak: »Osnovna karakteristika religijske situacije, kako se ona manifestira na individualnom nivou, nije potpuno napuštanje religijskih stavova i oblika ponašanja vezanih uz Crkvu nego njihova marginalizacija i relativizacija. Niti crkveni dogmatski sustav niti zasade u djetinjstvu nemaju karakter obvezatnosti.«⁵

Zanimljivo je pratiti kako velike i dobro organizirane vjerske zajednice ne ispuštaju iz ruku ni novonastale promjene u religioznosti. Čini se da te vjerske zajednice i dalje vode i tu »ne-crkvenu« religioznost. Pojedine religije imaju u sebi veliku moć prilagođivanja. U tradicionalnoj vjerskoj doktrini »objektivne istine« i »objektivne norme« imaju u svakom slučaju prednost pred subjektivnima. No, pošto je pojedinac u društvu počeo »dobivati« veća prava i odgovornosti, te pošto je on i svoju religioznost počeo formirati prema osobnim mjerilima a ne prema »objektivnima«, njegova je religijska subjektivna odgovornost sve izraženija. Naglašavanje subjektivnosti na svim područjima religijskog života postaje osnovni princip njegova odnosa prema religiji i služi za rješavanje »sukoba« između »objektivnih« i subjektivno prihvaćenih normi. Formiranje tzv. bazičnih zajednica znači prilagođavanje vjerske prakse, obreda pa i sadržaja vjerske poruke pojedincima koji se u takvoj zajednici sastaju. Komunitarnost malih zajednica ima prednost pred anonimnošću čisto subjektivne religioznosti, jer se i u takvim zajednicama osobno uvjerenje pojedinca uvelike poštuje.

slabo razvijeni ruralni ambijent

Treći dio ruralnog ambijenta jest onaj koji još uvijek tradiciju (vjersku i društvenu) prihvaća kao vrhovnu normu ponašanja. Iako su u svijet takva tradicionalnog shvaćanja i uvedene neke tehnološke inovacije (a s njima i pokušaj promjena društvenih odnosa) ipak se može reći da su one u takav ambijent samo »uvedene« a ne prihvaćene i upijene.

Ljudi se boje ući u nove odnose, jer im je milija sigurnost i zatvaranje u dosadašnji tradicionalni sistem jedinstva između države, društva, religije, znanosti i vjere. Miliji im je sistem u kojemu su religijski interesi smatrani i za društvene interese, a ovi su opet sankcionirani religijom.

Kao nosioci takvih zatvaranja i odbacivanja promjena u društvenim i vjerskim odnosima redovito se pojavljuju dva idejno normativna

4) Usp. Roul Arrieta — Antonio Henares del Moral — Mladen Karadole: »Crkva u domovini Cervantesa«. *Crkva u svijetu*, 4/1979, str. 362—368; Mladen Karadole: »Crkva u Portugalu kao revolucionarno previranje«. *Crkva u svijetu*, 2/1979, str. 171—174; Nikolaj P. Alekseev: »Ursachen der Bewahrung der Religiosität der Kolchose-Bauern«. *Internationales Jahrbuch für Religionssoziologie*, Köln-Opladen, Westdeutscher Verlag, 1972, knj. 8, str. 146 i dalje; Anna Pawelczynska: »Les attitudes de la population rurale envers la religion«. *Conférence Internationale de Sociologie Religieuse*, Lille, CISR, 1971, str. 107—121; Georg Schmidtchen: *Zwischen Kirche und Gesellschaft*. Freiburg, Herder, 1971, str. 45 i dalje.

5) Stjepica Bahtijarević — Srđan Vrcan, nav. dj., str. 152.

sistema: religija i nacionalizam. Zastupnici tih ideologija prikazuju uvođenje novih ideja i novih društvenih odnosa kao nijekanje svih nacionalnih vrijednosti, a sekularizaciju društva kao nijekanje svih religijskih vrijednosti. Povod takvu tumačenju davali su oni pokušaji uvođenja novih društvenih i vjerskih odnosa koji su nove odnose htjeli na silu uvesti, prikazujući sve tradicionalno kao negativno. Takvih je pokušaja u povijesti bilo, ali se iz toga ne može zaključiti da svako uvođenje novih odnosa i novih vrijednosti znači ujedno i nijekanje svega što je prije bilo vrijedno i sveto.

Svaka zemlja ima svoje probleme u procesu modernizacije. Ekonomsko-tehnološki napredak ima svoje probleme i svoje višestruke funkcije. On uz unapređenje materijalnog blagostanja služi ujedno i kao baza za novi idejni i društveni poredak. No takve promjene donose sa sobom i nesigurnost.

Tradicionalna ruralna društva sa svojom stabilnošću imaju neke psihološke prednosti zbog kojih se i negativnosti takvih društava lakše podnose. Ipak, proces modernizacije cjelokupnog života koji je već zahvatio velik dio svijeta, probija se na sebi svojstven način i u ta tradicionalna društva. Često se na tradicionalnim društvenim odnosima inzistira u ime »zajedničkih interesa nacije« no vrlo često se ispod toga kriju samo interesi većeg ili manjeg broja pojedinaca (oligarha) ili klase. Ove snage mogu na kraće vrijeme blokirati opće društvene procese, među koje spada i sekularizacija društva. No nema tih subjektivnih snaga, koliko god one bile jake i dobro organizirane, koje bi na dulje vrijeme uspjele potpuno zaustaviti proces humanizacije i demokratizacije odnosa među ljudima.

III

Svaka religija promjenama kroz koje prolazi selo nužno prolazi kroz faze svojih vlastitih promjena. Društveni napredak, prema dosadašnjem iskustvu, zahtijeva sekularizaciju države i društva i privatizaciju religije u smislu da svaki pojedinac sve više »određuje« što će vjerovati prihvaćajući ili ne pojedine stavke doktrine koje mu nude pojedine religije. Čini se da je prijelaz od »objektivne« prema »subjektivnoj« religioznosti, od tradicionalne prema osobnoj religioznosti, lakši za one koji taj prijelaz dožive »organizirano«. Kod organiziranog prijelaza mnogo veći broj prebrođuje krizu na prijelazu iz tradicionalne na novu religioznost, te i nadalje ostaje religiozan, iako na posve drugi način. Ipak, o tom problemu prijelaza ne može se još uvijek mnogo toga reći, jer nema širih analiza novih odnosa između ne-tradicionalne, ne-crkvene i osobne religioznosti, s jedne strane, te uloge religije i religijskog vodstva, s druge strane. Svakidašnje nam iskustvo pokazuje da je rezultat tog procesa taj da jedan dio bivših vjernika prestaje vjerovati (prema vlastitim riječima), jedan dio vjeruje ali ima slabiji kontakt sa crkvom kao s organiziranom vjerskom zajednicom, dok treći dio ostaje i dalje povezan sa crkvom, iako više ne priznaje crkvi vrhovni i apsolutni autoritet na vjerskom području kao što je to priznavao prije.

Gotovo bi se moglo reći da se takvi vjernici slažu s učenjem i stavovima svoje vjerske zajednice svagdje gdje se ona slaže s njima. Konačno, oni ipak postaju sami sebi vrhovni kriterij za vjersko učenje a još više za vjerske norme.

Ljudevit Plačko:

Religion and the Rural Environment

Summary

Changes that are taking place in the village are necessarily also changing the dimensions of religion and religiousness. Technological progress, changing family functions, raising the standard of living, progress of science and higher education are marking the way people think and behave, and thus also the manner of their religiousness.

Under the influence of that progress, some institutionalized religions also started a process of adaption. As the rural environments into which religious changes were to be introduced were not all on the same level of technological and social development, their reactions to innovations in religion were different. Thus, the progressive rural environment was not satisfied with the changes offered, and demanded religious concepts and religious standpoints to be completely adapted to the achieved level of technological and social development. The medium-developed rural environment accepted the changes without greater friction or tension; only some individuals »rebelled«. On the contrary, the undeveloped rural environment generally took a »defensive« attitude with regard to innovations in religion, because it considered them dangerous not only for its traditional religion and religiousness, but also for traditional social relations and social norms of behaviour in general.

Религия и сельская среда

Резюме

Перемены имеющие место в современной жизни деревни неотложно воздействуют на изменение объема религии и религиозности. Технологические достижения и прогресс, перемены, в семейных функциях, жизненный уровень, достижения науки и повышение уровня образования оставляют следы и влияют на процесс мышления и поведения людей, а также на их религиозные сознания и религиозные воззрения.

Охваченные такими прогрессивными общественными переменами, некоторые из институционных религий приступили к процессу адаптации. Сельская среда, в которой тоже ожидалась определенные перемены в отношении религии, не находилась на уровне общего технологического и общественного развития, ввиду чего реакции и отношение этой среды к новшествам в религии оказались весьма различными.

Прогрессивная сельская среда выразила свое неудовольствие с предлагаемыми переменами настаивая на адаптации религиозных воззрений и религиозных позиций к достигнутому уровню технологического и общественного развития. Однако, средне развитой сельской средой эти перемены восприняты без особенных тревожений и напряженности; »бунтовали« только некоторые отдельные индивиды. Противоположно тому, в неразвитой сельской среде, отмечено, как правило, »оборонительное« отношение к нововедениям в области религии, так как сельская среда в этих переменах видела возможную опасность ставящую под угрозу их традиционную религию и религиозность вообще, а также их традиционные общественные отношения и общественные нормы поведения.